

ФОРМА ТА ЗМІСТ ОBOB'ЯЗКУ БАТЬКІВ З УТРИМАННЯ ДИТИНИ У ПЛОЩИНІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ТЕНДЕНЦІЙ ТРАНСФОРМАЦІЇ УКРАЇНСЬКОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Маковій В. П., Медведенко С. В.

Метою цієї статті є визначення форми та змісту обов'язку батьків щодо утримання дітей, а також визначення перспектив розвитку українського законодавства у цій сфері.

Встановлено, що формою та способом виконання батьками обов'язку утримувати дитину є певна сукупність дій або ж одна дія, прийом або система прийомів, які дають можливість досягти визначеного результату - забезпечення реалізації права дитини на достатній життєвий рівень.

Розмежовано особливості виконання батьками обов'язку утримувати дитину: за формою виконання згідно з домовленістю батьків чи за рішенням суду; за способом виконання у разі виїзду боржника за кордон на постійне проживання у державу, з якою Україна не має договорів про правову допомогу, згідно з домовленістю батьків чи за рішенням суду; за екстраординарних обставин, що перешкоджають виконанню наведеного обов'язку, об'єктивного чи суб'єктивного характеру, що є підставою до призначення тимчасової державної допомоги, яка компенсує неможливість виконання зазначеного обов'язку зобов'язаною особою.

Форма виконання батьками обов'язку утримувати дитину залежить від його правового оформлення - за домовленістю чи згідно з рішенням суду. У першому випадку форма може бути як натуральна, так і грошова, а у другому - лише грошова. Наведений зміст таких зобов'язань свідчить про їх альтернативний характер.

Визначено, що спосіб стягнення аліментів може бути змінений за таким правилом: встановлений домовленістю - змінюється як домовленістю, так і судовим рішенням, а встановлений рішенням суду - лише новим рішенням суду.

Встановлено, що за умов виїзду платника аліментів за кордон на постійне проживання питання сплати аліментів вирішується залежно від того, чи має Україна з цією країною відповідний міжнародно-правовий договір про допомогу з такого питання, наприкладі Конвенції про стягнення аліментів за кордоном, яка забезпечує виконання відповідного рішення українського суду.

Ключові слова: обов'язок, батьки, діти, утримання, право, аліменти.

Makovii V. P., Medvedenko S. V. The form and content of the parents' obligation to support children in the plane of European integration trends in the transformation of Ukrainian legislation

The purpose of this article is to determine the form and content of the parents' obligation to support children, as well as to determine the prospects for the development of Ukrainian legislation in this area.

It has been established that the form and method of fulfilling the duty of parents to maintain a child is a certain set of actions or one action, technique or system of techniques that provide an opportunity to achieve a certain result - ensuring the realization of the child's right to a sufficient standard of living.

The features of the parents' fulfillment of the obligation to support the child are delineated: according to the form of fulfillment according to the parents' agreement or according to the court's decision; according to the method of execution in case the debtor moves abroad for permanent residence in a state with which Ukraine does not have agreements on legal aid, according to the agreement of the parents or according to a court decision; under extraordinary circumstances that prevent the fulfillment of the given obligation, of an objective or subjective nature, which is the basis for the appointment of temporary state aid, which compensates for the impossibility of fulfilling the specified obligation by the obliged person.

The form of the parents' fulfillment of the obligation to maintain a child depends on its legal form - by agreement or according to a court decision. In the first case, the form can be both in kind and monetary, and in the second, only monetary. The given content of such obligations indicates their alternative nature.

It was determined that the method of collecting alimony can be changed according to the following rule: established by an agreement - it is changed both by an agreement and by a court decision, and established by a court decision - only by a new court decision.

It was established that under the conditions of the departure of the payer of alimony abroad for permanent residence, the issue of payment of alimony is resolved depending on whether Ukraine has a relevant international

legal agreement with this country on assistance in this matter, on the example of the Convention on the collection of alimony abroad, which ensures the implementation of the relevant decision of the Ukrainian court.

Key words: *duty, parents, children, maintenance, right, alimony.*

Постановка проблеми та її актуальність.

З моменту підписання Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони (надалі - Угода про асоціацію), у нашій державі стартував грандіозний проєкт перетворень у всіх сферах суспільного буття, основною метою якого стало гармонійне поєднання досягнень Європейської спільноти та Українського народу на шляху до більш тісного співробітництва в рамках Європейського Союзу, що безпосередньо було відображене у Плані заходів з імплементації Угоди про асоціацію, затвердженому Кабінетом Міністрів України у 2014 році та викладеному у новій редакції у 2017 році з відповідними змінами. Останнім документом передбачено низку заходів із захисту інтересів дитини під кутом зору європейських стандартів організаційного, правового та методичного характеру, серед яких вагоме місце посідають питання створення правового підґрунтя для регулювання відповідних відносин. Одночасно з наведеними заходами в Україні було реалізовано поступову процедуру імплементації європейського законодавства в рамках змісту Закону України «Про загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу», яка передбачила також і реформування інститутів сімейного права, серед яких і право дитини на належний рівень життя, що мають забезпечити батьки та інші законні представники.

Викладене актуалізує пізнання правового регулювання форми та змісту обов'язку батьків щодо забезпечення належного рівня життя дитини з урахуванням наявного вітчизняного законодавства з перспективою його реформування згідно з нормотворчими досягненнями Європейського Союзу у цій сфері.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Загальні засади трансформації вітчизняного законодавства та напрями реалізації змісту Угоди про асоціацію віднайшли відображення у низці досліджень, серед яких - праці О.С. Передерія (з'ясовано основні тенденції трансформації законодавчих засад європейської інтеграції України у контексті внесення змін до відповідних нормативних актів

загальної дії з урахуванням системи глобальних, регіональних та внутрішньодержавних політичних і правових чинників) [1], І.І. Забокницького (проаналізовано місце євроінтеграції у змісті процесу транснаціоналізації сучасного конституціоналізму) [2], В.М. Пашкова (досліджено правове забезпечення імплементації законодавства ЄС щодо обігу лікарських засобів) [3], О.Б. Черномаз (виділено проблеми у процесі адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу, де чи не найважливішим є питання злагодженої співпраці всіх гілок влади) [4].

Питання імплементації норм європейського законодавства у площині реалізації приватних прав, у тому числі сімейних прав, отримали втілення у працях: Н.І. Севостьянової (реалізація приватних прав людини з позиції імплементації Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод) [5], О.К. Вишнякова (виявлення закономірностей на шляху наближення до правових принципів внутрішнього ринку ЄС у врегулюванні майнових відносин) [6], В.М. Чернеги (розгляд перспектив розвитку сімейного права з урахуванням основних європейських стандартів у цій сфері) [7], Л.В. Красицької (комплексний аналіз форми та змісту значного масиву прав батьків і дітей, у тому числі з позиції імплементації європейських правових досягнень у цій сфері) [8], Є.Д. Ханович (опрацювання вітчизняного та міжнародного законодавства щодо визначення засад правового регулювання аліментних зобов'язань батьків з утримання дітей) [9].

Наявність низки напрацювань свідчить про актуальність дослідження форми та змісту обов'язку батьків щодо утримання дитини у площині євроінтеграційних перетворень вітчизняного законодавства, на що буде звернена увага у цьому дослідженні.

Метою цієї статті є вивчення форми та змісту обов'язку батьків щодо утримання дитини у площині євроінтеграційних перетворень з урахуванням відомих теоретичних напрацювань та емпіричного базису.

Виклад основного матеріалу. Обов'язок утримувати дитину є кореспондуючим стосовно чільного права дитини на достатній життєвий рівень, що у відповідності до ст. 8 Закону України «Про охорону дитинства» передбачає наявність умов для її фізичного, інтелектуального, морального, культурного, духовного і соціального розвитку. Положення наведеного закону покладають цей обов'язок на батьків та осіб, які їх замінюють, а також відповідальність за його невиконання.

Закріплення права дитини на створення умов, необхідних для всебічного її розвитку, є втіленням основоположних принципів міжнародного законодавства щодо захисту прав дитини, відтворених у Декларації прав дитини, проголошеної Генеральною Асамблеєю ООН 20 листопада 1959 року, та Конвенції про права дитини від 20 листопада 1989 року. Саме ст. 27 останнього міжнародного нормативно-правового акта буквально відображена у ст. 8 Закону України «Про охорону дитинства» й вимагає від батьків та інших осіб, які виховують дитину, в межах своїх здібностей і фінансових можливостей забезпечити умови життя, необхідні для розвитку дитини.

Способом виконання батьками обов'язку утримувати дитину є певна сукупність дій або ж одна дія, прийом або система прийомів, які дають можливість досягти визначеного результату - забезпечення реалізації права дитини на достатній життєвий рівень. Стаття 181 Сімейного кодексу України (надалі - СК України) є уніфікованою з приводу встановлення загальних засад щодо способів виконання зазначеного обов'язку батьків й деталізується у нормативному матеріалі цієї ж глави СК України пізніше. Зокрема, зміст ч. 1 та ч. 2 цієї статті щодо можливості визначення способів виконання обов'язку утримувати дитину та його відповідної форми деталізується безпосередньо у ст. 184 (визначення розміру аліментів у твердій грошовій сумі) та ст. 189 (договір між батьками про сплату аліментів на дитину) СК України.

Щодо способу виконання цього обов'язку, то пріоритет надається саме періодичним платежам у вигляді щомісячних виплат (п. 17 постанови Пленуму Верховного Суду України від 15.05.2006 року № 3) [10]. Разовий платіж як разова дія, що є предметом такого зобов'язання, сприймається законодавством як обставина виняткового характеру (ст. 190 СК України). Можливість включення умови про одноразову дію як виконання обов'язку утримувати дитину до відповідного договору батьків теж допускається, але із забезпеченням інтересів дитини.

Вказана стаття СК України розмежує особливості виконання батьками обов'язку утримувати дитину: за формою виконання згідно з домовленістю батьків (ч. 2) чи за рішенням суду (ч. 3); за способом виконання у разі виїзду боржника за кордон на постійне проживання у державу, з якою Україна не має договорів про правову допомогу, згідно з домовленістю батьків (ч.ч. 4, 5) чи за рішенням суду (ч.ч. 6, 7); за екстраординарних обставин, що перешкоджають виконанню наве-

деного обов'язку, об'єктивного чи суб'єктивного характеру, що є підставою до призначення тимчасової державної допомоги, яка компенсує неможливість виконання зазначеного обов'язку зобов'язаною особою (ч.ч. 8-10).

Форма виконання батьками обов'язку утримувати дитину залежить від його правового оформлення - за домовленістю чи згідно з рішенням суду. У першому випадку форма може бути як натуральна, так і грошова, а другому - лише грошова. Таким чином, якщо виникне спір щодо виконання батьками наведеного обов'язку і він буде вирішений у позасудовий спосіб, що матиме ознаки домовленості, наприклад у рамках медіаційної процедури, передбаченої Законом України «Про медіацію», то форма його виконання може бути альтернативною (грошовою чи натуральною). Грошова ж форма виконання обов'язку утримувати дитину теж має альтернативні способи - у твердій грошовій сумі або у частці від доходу матері, батька. Фактично у такому випадку йдеться про альтернативне зобов'язання, визначене ст. 539 Цивільного кодексу України (надалі - ЦК України), яка наділяє можливістю вибору предмета зобов'язання саме боржника, якщо інше не встановлене договором або актами цивільного законодавства [8, с. 349-353].

Разом із тим з огляду на зміст розглянутої статті СК України та у відповідності до ст. 9 ЦК України і ст. 8 СК України вибір способу виконання обов'язку у розглянутому альтернативному зобов'язанні покладається саме на того з батьків або інших законних представників, разом з яким проживає дитина, тобто фактично на кредитора у рамках відповідного зобов'язання, що виявляється винятком із загального порядку виконання подібного зобов'язання. До числа останніх належать також: усиновлювачі, прийомні батьки, батьки-вихователі, опікуни та піклувальники.

Очевидно, що спосіб стягнення аліментів може бути змінений за таким правилом: встановлений домовленістю - змінюється як домовленістю, так і судовим рішенням, а встановлений рішенням суду - лише новим рішенням суду. Зміна судом способу стягнення аліментів, який був встановлений домовленістю батьків, допускається за обставин, що створюють перешкоди у належному виконанні такого зобов'язання, як-то: недійсність договору або ж неналежне виконання платником свого обов'язку в межах договірних положень. Прикладом наведеного може бути судове рішення, яке дало можливість змінити розмір аліментів у твердій грошовій сумі,

визначений договором, через визнання недійсним останнього (постанова Верховного Суду від 30.03.2021 року у справі № 463/2490/17 (провадження № 61-18947ск19)) [11].

За умов виїзду платника аліментів за кордон на постійне проживання питання сплати аліментів вирішується залежно від того, чи має Україна з цією країною відповідний міжнародно-правовий договір про допомогу з такого питання, наприкладі Конвенції про стягнення аліментів за кордоном, яка забезпечує виконання відповідного рішення українського суду.

У разі виїзду боржника за кордон на постійне проживання у державу, з якою Україна не має договорів про правову допомогу, спосіб виконання визначається згідно з домовленістю батьків у відповідності до Порядку стягнення аліментів на дитину (дітей) у разі виїзду одного з батьків для постійного проживання в іноземній державі, з якою не укладено договір про надання правової допомоги, затвердженим Постановою КМУ від 19 серпня 2002 року № 1203. Така домовленість має форму договору про сплату аліментів на дитину (ст. 189 СК України) чи договору про припинення права на аліменти на дитину у зв'язку з набуттям права власності на нерухоме майно (ст. 190 СК України). Зазначений вище порядок дає можливість сторонам забезпечити виконання наведеного обов'язку шляхом сплати всієї суми аліментних платежів до досягнення дитиною повноліття або ж передачею їй нерухомого майна.

У випадку ж наявності судового рішення, на підставі якого стягуються аліменти, суд на підставі ч. 6 ст. 181 СК України до моменту виїзду боржника з України до держави, з якою Україна не має договорів про правову допомогу, може стягнути аліментні платежі до досягнення дитиною повноліття. Хоча наведений порядок не свідчить про можливість передачі дитині нерухомого майна з припиненням обов'язку сплати аліментів саме за рішенням суду, однак процесуальні засоби врахування інтересів сторін спору на прикладі вирішення справи за участю судді або укладення мирової угоди створюють підстави для іншого вирішення такого питання.

Якщо ж платник аліментів повертається або залишається проживати в Україні після вчинення юридично значимих дій з приводу виконання обов'язку з утримання дитини, передбачених у ч.ч. 4, 6 цієї статті, то порядок виконання невиконаної частини цього обов'язку загалом підпорядковується наведеним у ч.ч. 1-3 такої статті правилам.

Частини 8-10 ст. 181 СК України визначають екстраординарні обставини, за яких замість батьків обов'язок з утримання дитини виконує держава у вигляді сплати тимчасової державної допомоги згідно зі встановленим порядком. До таких юридичних фактів належать такі характерні риси правового положення платника: 1) місце проживання невідоме; 2) місце перебування невідоме; 3) ухиляється від сплати аліментів; 4) не має можливості утримувати дитину.

Сутність місця проживання та місця перебування визначена у ЦК України та Законі України «Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні», що визначає місце знаходження людини, для якої житло є основним невід'ємним природним благом. Відсутність інформації про таке місце у законного представника дитини, з яким вона проживає, що опосередковується відповідними заходами цієї особи щодо її встановлення, має свідчити про такий факт.

Юридичний факт ухилення від виконання відповідного обов'язку платником аліментів визначається свідомою й протиправною поведінкою останнього, яка свідчить про відмову повністю чи частково виконувати зобов'язання. Оскільки процедура призначення такої допомоги є адміністративною, то й деталізація розглянутих підстав для призначення допомоги є імперативною і розширеному тлумаченню не підлягає. Так, зазначений порядок розглядає лише ухилення, що має ознаки злісного ухилення від виконання розглянутого обов'язку, що є підставою для притягнення до кримінальної відповідальності платника аліментів згідно зі ст. 164 Кримінального кодексу України, та ухилення, що є підставою для внесення такої особи до Єдиного реєстру боржників (ст. 9 Закону України «Про виконавче провадження»).

Неможливість виконання розглянутого обов'язку цілком охоплюється правовими станами платника аліментів, визначеним порядком, які носять об'єктивний характер: здійснення стосовно такої особи кримінального провадження, перебування на примусовому лікуванні, у місцях позбавлення волі, визнання недієздатним, перебування на строковій військовій службі.

У літературі слушно робиться наголос на модернізації сімейного законодавства, у тому числі й інститутів, що є предметом такого розгляду, посередництвом зокрема, і вивчення прогресивного міжнародного досвіду у сфері регулювання сімейних відносин. Концепція оновлення ЦК України (надалі - Концепція) ґрунтується на таких юридичних чинниках та передумовах, як:

сучасний досвід рекодифікації цивільних кодексів фаворитів розвитку приватного права в ЄС - Франції та Німеччини, законодавчий приклад членів ЄС - колишніх країн «соціалістичного табору». Серед основних віх Концепції є включення у ЦК України ще однієї книги, що трансформує зміст чинного на сьогодні СК України.

У разі формування наведеної книги варто врахувати висловлені ідеї щодо приведення правової регламентації обов'язку батьків щодо утримання дітей у відповідності до передових досягнень європейської спільноти у цій сфері. Окрім того, в межах рекодифікації ЦК України необхідно належним чином унормувати питання реалізації змісту Конвенції про міжнародне стягнення аліментів на дітей та інших видів сімейного утримання.

Висновки. Отже, це дослідження дало можливість дійти таких висновків з приводу форми та змісту обов'язку батьків щодо утримання дітей. Формою та способом виконання батьками обов'язку утримувати дитину є певна сукупність дій або ж одна дія, прийом або система прийомів, які дають можливість досягти визначеного результату - забезпечення реалізації права дитини на достатній життєвий рівень. Щодо способу виконання такого обов'язку, то пріоритет надається саме періодичним платежам у вигляді щомісячних. Разовий платіж як разова дія, що є предметом такого зобов'язання, сприймається законодавством як обставини виняткового характеру.

Розмежовано особливості виконання батьками обов'язку утримувати дитину: за формою виконання згідно з домовленістю батьків чи за рішенням суду; за способом виконання у разі виїзду боржника за кордон на постійне проживання у державу, з якою Україна не має договорів про правову допомогу, згідно з домовленістю батьків чи за рішенням суду; за екстраординарних обставин, що перешкоджають виконанню наведеного обов'язку, об'єктивного чи суб'єктивного характеру, що є підставою до призначення тимчасової державної допомоги, яка компенсує неможливість виконання зазначеного обов'язку зобов'язаною особою.

Форма виконання батьками обов'язку утримувати дитину залежить від його правового оформлення - за домовленістю чи згідно з рішенням суду. У першому випадку форма може бути як натуральна, так і грошова, а у другому - лише грошова. Наведений зміст таких зобов'язань свідчить про їх альтернативний характер. Вибір способу виконання обов'язку у розглянутому альтернативному зобов'язанні покладається саме на того з батьків або інших законних представників,

разом з яким проживає дитина, тобто фактично на кредитора у рамках відповідного зобов'язання, що виявляється винятком із загального порядку виконання подібного зобов'язання.

Спосіб стягнення аліментів може бути змінений за таким правилом: встановлений домовленістю - змінюється як домовленістю, так і судовим рішенням, а встановлений рішенням суду - лише новим рішенням суду.

За умов виїзду платника аліментів за кордон на постійне проживання питання сплати аліментів вирішується залежно від того, чи має Україна з цією країною відповідний міжнародно-правовий договір про допомогу з цього питання, наприкладі Конвенції про стягнення аліментів за кордоном, яка забезпечує виконання відповідного рішення українського суду.

Екстраординарні обставини, за яких замість батьків обов'язок з утримання дитини виконує держава у вигляді сплати тимчасової державної допомоги згідно зі встановленим порядком: 1) місце проживання невідоме; 2) місце перебування невідоме; 3) ухиляється від сплати аліментів; 4) не має можливості утримувати дитину.

Робиться висновок про слушність модернізації сімейного законодавства у контексті приведення правової регламентації обов'язку батьків щодо утримання дітей у відповідність до передових досягнень європейської спільноти у цій сфері, а також приділення уваги в межах рекодифікації ЦК України питанням реалізації змісту Конвенції про міжнародне стягнення аліментів на дітей та інших видів сімейного утримання.

Окрім того, викладені положення щодо обрання способів та порядку виконання обов'язку батьків з утримання дитини в умовах війни теж мають бути переглянуті й доповнені, оскільки виникає низка питань через суб'єктивні та не залежні від платника аліментів обставини, що прямо або опосередковано впливають на забезпечення інтересів дитини. Таке дослідження також сприяє розробці питань, пов'язаних з виїздом у порядку евакуації батьків за кордон як з дітьми, так і без них, перебування платника аліментів у складі військових формувань чи на тимчасово окупованій території тощо.

Література

1. Передерій О.С. Тенденції трансформації законодавчих засад європейської інтеграції України на сучасному етапі. *Часопис Київського університету права*. 2020. № 1. С. 66-70.
2. Забокницький І.І. Транснаціоналізація сучасного конституціоналізму: теоретико-правовий

вимір : автореферат дис. ... доктора юрид. наук. Львів, 2021. 36 с.

3. Пашков В.М. Тенденції трансформації законодавчих засад європейської інтеграції України на сучасному етапі. *Медичне право*. 2016. № 2(18). С. 55-62.

4. Чорномаз О.Б. Проблеми адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія «Юридичні науки». 2016. № 845. С. 188-192.

5. Севостьянова Н.І. Імплементация Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод - міжнародний досвід та уроки для України. *Правове забезпечення ефективного виконання рішень і застосування практики Європейського суду з прав людини* : матеріали 2-ї Міжнародної науково-практичної конференції (Одеса, 20-вересня 2013 р.) / за ред. С.В. Ківалова. НУ «ОЮА». Одеса : Фенікс, 2013. С. 334-348.

6. Вишняков О.К. Апроксимація правового забезпечення цивільних майнових відносин в Україні до умов внутрішнього ринку Європейського Союзу : автореферат дис. ... доктора юрид. наук. Одеса, 2008. 32 с.

7. Чернега В.М. Розвиток доктрини сімейного права та її вплив на законодавця і суб'єктів правозастосування. *Часопис Київського університету права*. 2020. № 4. С. 245-250.

8. Красицька Л.В. Проблеми здійснення та захисту особистих та майнових прав батьків і дітей : монографія. Київ : Ліра-К, 2014. 628 с.

9. Ханович Є.Д. Правове регулювання аліментних зобов'язань батьків щодо утримання дітей : автореферат дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2019. 19 с.

10. Постанова Пленуму Верховного Суду України від 15 травня 2006 р. № 3 «Про застосування судами окремих норм Сімейного кодексу України при розгляді справ щодо батьківства, материнства та стягнення аліментів». / *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0003700-06#top> (дата звернення: 15.10.2022).

11. Постанова Верховного Суду у справі № 463/2490/17 від 30 березня 2021 р. / Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95848765> (дата звернення: 15.10.2022).

Маковій В. П.,
кандидат юридичних наук,
завідувач кафедри цивільно-правових дисциплін
Одеського державного університету
внутрішніх справ

Медведев С. В.,
доктор філософії,
декан факультету підготовки фахівців
для підрозділів превентивної діяльності
Одеського державного університету
внутрішніх справ